

Inger Sørensen

Lektor, cand.phil., forskningsbibliotekar.
Danmarks Pædagogiske Bibliotek.
ingers@dpu.dk

Wahlverwandschaften - zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland (1760 - 1914)

Danmark har gennem tiderne haft en nær tilknytning til tysk kulturliv - ikke mindst inden for musikken. Disse relationer var genstand for en stor udstilling, der blev vist i dagene 9. maj til 4. juli i det smukke gotiske kirkerum i Göttingens Paulinerkirche, der hører under Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen. Udstillingen var blevet til i et samarbejde mellem dette bibliotek, Det Kongelige Bibliotek i København og Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Redaktører var: forskningsbibliotekarerne Anne Ørbæk Jensen og Claus Røllum-Larsen fra Det Kgl. Bibliotek og forskningsbibliotekar Inger Sørensen, Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Udstillingen vil i efteråret 2005 blive vist på Universitätsbibliothek Leipzig, inden den i 2006 vender hjem til Danmark, hvor den vil blive vist i Den Sorte Diamant.¹

Udstillingen belyste emnet ud fra en række temaer:

- Klubber, selskaber og saloner. Det københavnske koncertliv 1760-1820
- Teatermusik. Det Kongelige Teater og Kapel
- Wiener klassikerne og Danmark
- Folkeviser og kunstsang. Folkelig dannelse og pædagogiske tiltag
- Antagonismen dansk-tysk vist ved punktnedslag omkring 1800 og 1848/1864
- C.E.F. Weyse og Friedrich Kuhlau
- Niels W. Gade og Tyskland
- Konservatorierne i Leipzig og København
- Danske komponister på dannelsesrejse i Tyskland
- Danske musikere i Tyskland/tyske musikere i Danmark
- Tyskland som mulighedernes land
- Richard Wagner og Danmark
- Carl Nielsen og den nyere tyske musik

Udstillingens tidsmæssige afgrænsning

I marts 1868 havde København fornemt musikalsk besøg. Det var den berømte baryton Julius Stockhausen, der blev akkompagneret af den ikke mindre berømte pianist og komponist Johannes Brahms. De gjorde stormende lykke, men da Brahms var så uheldig i et privat selskab hos Niels W. Gade at rose Bismarck til skyerne og til sidst i spøg udtalte, at der ikke blev fred før Thorvaldsens museum stod i Berlin, brød helvede løs. At udtale noget sådant kun fire år efter Danmarks traumatiske nederlag i 1864 var ikke alene udiplomatisk, det var også uhørt. Rygtet om hans uheldige udtalelser bredte sig som en løbeild i København, og ved en senere koncert, hvor Gade skulle akkompagnere, rådede han Stockhausen til at ændre programmet, så denne ikke sang Brahms' 'Mainacht', da Gade frygtede en skandale. Stockhausen mente ikke, at en koncertsal skulle bruges til politiske manifestationer, så han gav efter, selv om han i et brev til Brahms betroede ham, at en lille skandale ville have moret ham.

En måned senere kom en anden af Brahms' nære venner, violinvirtuosen Joseph Joachim, også på koncertbesøg i København. Udadtil var han mere diplomatisk end Brahms, for han skrev til sin kone, at han selvfølgelig ikke blandede sig i politik, men han betroede hende, at han fandt danskernes krampagtige modstand mod alt tysk for latterlig til at blive vred over, „hvor de dog uden Tyskland endnu ville have været rå fiskere.“

Det var naturligvis at sætte sagen på spidsen, og ikke noget Joachim ville have drømt om at sige officielt, men der var dog en kerne af sandhed i hans udsagn, for gennem mange århundreder har tysk kulturliv været en stadig inspirationskilde for dansk åndsliv, ikke mindst inden for musikken.

Når udstillingens tidsmæssige afgrænsning er årene 1760-1914, skyldes det naturligvis ikke, at der ikke har været tætte relationer før og efter - tværtimod var der før 1760 f.eks. adskillige tyske komponister, der arbejdede i Danmark både som musikere og som organisatorer, men på den tid havde man endnu ikke forsøgt at skabe en national stil in-

Det gotiske kirkerum i Paulinerkirche, der hører under Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

den for musikken, det skete først i anden halvdel af 1700-tallet. I den sammenhæng er det værd at bemærke, at den første generation af 'danske' komponister af betydning næsten uden undtagelse var tyske af fødsel, det gælder navne som Johann Hartmann, J.A.P. Schulz, C.E.F. Weyse og Friedrich Kuhlau. Dette faktum gjorde også Adam Oehlschläger opmærksom på i en kantate i Studenterforeningen i anledning af den tyske komponist Heinrich Marschners besøg i København i maj 1836. Her skrev han:

„Du edler Naumann! Kunzen! Schulz!
Ihr aller Zeiten zier!
Bald, durch die deutschen Meister,
ward auch der Däne dreister,
und auch ein Musenkind.
Doch - das gesteh' ich leise -
dass Kuhlau noch - selbst Weyse
geborne Deutsche sind.
Doch wurden Dänen sie geschwind,
obschon sie Deutsche sind.“²

Til gengæld kom Første Verdenskrig inden for musiklivet såvel som inden for mange andre områder til at danne afslutningen på en epoke, hvorefter komponisterne søgte inspirationen i lande, som man tidligere ikke havde haft øjnene og ørene åbne for.

Indflydelsen på koncertlivet

Anden halvdel af 1700-tallet var tiden, hvor det københavnske borgerskab begyndte at opbygge et koncertliv koncentreret i tidens mange klubber og selskaber, dvs. indtil videre ikke offentlige koncerter, men da mange af det bedre borgerskab var medlemmer af disse klubber og selskaber, gav det dog rig mulighed for at stifte bekendtskab med tidens musik. Desværre kender man ikke programmerne for disse koncerter i detaljer, men man ved dog, at en del af repertoiret var tysk musik.

Ind i 1800-tallet fik wienerklassikerne deres ihærdige forkæmpere i prominente herboende tyske komponister: Fl.Æ. Kunzen var således den første der i 1798 fik overtalt Det Kongelige Teaters direktion til at sætte en Mozart-opera på repertoiret - dog med lidet held - og det var ham, der i 1801 præsenterede københavnerne for Haydns 'Skabelsen' ved en gigantisk opførelse i Vor Frue Kirke i 1801, kun tre år efter førsteopførelsen i Wien. Også Weyse gik varmt ind for Mozart, mens han afskyede Beethoven, som Kuhlau til gengæld tilbad og i øvrigt havde mødt personligt under et besøg i Wien, som er for-evigt i den døve Beethovens konversationshæfter.

I 1836 fik København i Musikforeningen en institution, der var toneangivende i det danske musikliv i næsten hundrede år, og også her dominerede det tyske repertoire. I

1842 overtog den tyske kapelmester og komponist Franz Gläser ledelsen af foreningens nye serie af symfonikoncerter, der efter aftale med foreningens administration så godt som udelukkende bestod af symfonier af de tre wienerklassikere Haydn, Mozart og Beethoven ud fra den betragtning, at denne musik var bedst egnet til at uddanne et musikpublikum. Senere blev denne tradition videreført af Niels W. Gade, der i 1850 overtog ledelsen, men også udvidede med musik af sine tyske venner Mendelssohn og Schumann. Selv i 1865 skrev J.P.E. Hartmann til sin søn Carl i Rom, der havde beklaget sig over Musikforeningens tyske repertoirepolitik: „De klassiske Sager, som tilfældigviis især ere leverede af tydske Componister fra forrige Aarhundredes Slutning og dettes Begyndelse maa danne Programmernes Hovedindhold - Franskmænd og Englændere ere dog vel Nationer i Ordets sande Betydning; men see paa de franske og engelske Selskabers Concertprogrammer, og Du vil finde, at Bach, Händel, Haydn, Mozart, Beethoven, Mendelssohn, Weber, Schubert osv. udgjøre Indholdets Kjerne, og det af den simple Grund, at det ikke *kan* være anderledes.“ Og således blev det indtil Første Verdenskrig.

Det pædagogiske felt

Også på det uddannelsesmæssige område var Tyskland forbilledet, og det første danske ‘musikakademi’, grundlagt i 1786, havde næsten udelukkende herboende tyske musikere som lærere: Johann Hartmann, Hans Hinrich Zielche og Johan Philip Degen. Desværre viste akademiet sig ikke at være levedygtigt, men til gengæld fik Danmark en tradition for musikundervisning i skolen, der blev stadfæstet i skoleloven af 1814. Denne udvikling skyldtes navnlig to mænd af tysk herkomst: J.A.P. Schulz og H.O.C. Zinck. Schulz havde i 1790 gjort sig bemærket med skriftet ‘Gedanken über den Einfluss der Musik auf die Bildung des Volks, und über deren Einführung in den Schulen des Königl. Dänischen Staates’, som han indledte med disse ord: „At Musiken, naar den anvendes og udøves efter dens Hensigt, formilder Sæderne, forædler Følelserne, og udbreder Fryd og Selskabelighed blant Folket, og overalt har stor Indflydelse paa den moralske Karakters Dannelse, kan ikkun tages i Tvivl af den, der ikke har havt Leylighed at gjøre sig Betragtninger over denne Kunsts Væsen og Virkninger, eller og hos saadanne, for hvilke det endnu ikke gandske er afgjort, at en Nations Kultur befordrer dens Lyksalighed.“ Derfor mente han, at musikundervisningen burde have en fast plads i skolen, fordi man ellers berøvede folk en stor del af deres lykke!

Mens musikken således fik en fast plads i skolen, var det noget sværere at skabe de rette rammer om uddannelsen af de professionelle musikere. Godt nok oprettede den italienske leder af Det Kongelige Teaters syngeskole, Giuseppe Siboni, i 1829 et konservatorium, men det sigtede udelukkende på uddannelse af sangere til Det Kongelige Teater og måtte i øvrigt lukke dørene ved Christian VIII’s tronbestigelse, da han - der hidtil havde været en af de faste støtter - dermed fik andre ting at tænke på. Først i 1867 fik København takket være en testamentarisk gave fra juveler Moldenhauer sit første egentlige musik-

konservatorium, der eksisterer den dag i dag under navnet Det Kongelige Danske Musik-konservatorium. Ledelsen bestod efter ønske fra Moldenhauer af kgl. kapelmester H.S. Paulli og komponisterne J.P.E. Hartmann og Niels W. Gade. Mens Hartmann havde undervist i tolv år på Sibonis konservatorium, havde Gade i fire år været lærer ved det af Mendelssohn oprettede konservatorium i Leipzig, og dette konservatorium synes at have været forbilledet for opbygningen af Kjøbenhavns Musik-konservatorium.

Personlige relationer

Niels W. Gade er en af de få danske komponister, der i sin egen tid opnåede at blive kendt over hele Europa og så langt som til Amerika og Australien, og denne berømmelse udgik fra Tyskland, nærmere betegnet Leipzig. De fire år, han tilbragte i Leipzig som følge af den imponerende succes, hans første symfoni opnåede, da Mendelssohn havde opført den i Gewandhaus, banede vejen for international berømmelse, ikke alene

som komponist, men også som dirigent. At opnå at blive Mendelssohns efterfølger for de berømte Gewandhaus-koncerter gav genlyd ude i Europa og navnlig fik det stor betydning for Gade, at de kendte Leipziger musikforlag Breitkopf & Härtel og Fr. Kistner med fornøjelse påtog sig at udgive hans værker og med deres distributionsnet sørgede for at gøre hans kompositioner kendt langt ud over både Danmarks og Tysklands grænser.

Selv om Gade var en ener, var der andre danske komponister i 1800-tallet, der også så Tyskland

Paulinerkirche i Göttingen.

Foto: Inger Sørensen, 2004

som mulighedernes land. Her kunne de ikke alene stifte bekendtskab med den musik, der ikke blev opført i Københavns begrænsede koncertliv, hvad enten det drejede sig om symfonisk musik eller opera, men der var også langt bedre muligheder for at præsentere deres egne værker for et større publikum. Allerede J.P.E. Hartmann havde i 1830'erne og 40'erne flere gange rejst i Tyskland for at stifte bekendtskab med tysk kulturliv og knyttet kontakter til kolleger og musikforlag, men for hans søn, Emil Hartmann, blev Tyskland centrum i hans musikalske karriere, fordi han her slap for hele tiden at blive rubriceret som „sin fars søn og Gades svoger“. I de sidste årtier af 1800-tallet var han en næsten ligeså kendt skikkelse i tysk musikliv som Gade, idet han årligt gav koncerter med egne værker i alle de store tyske musikbyer som Berlin, Leipzig, Hamburg osv., hvor især hans raffinerede arrangementer af skandinaviske folkemelodier blev yderst populære. Da han som ung skulle på en studierejse, begrundede han sit valg af Tyskland som rejsemål således: „Jeg vedkjender aabent at jeg ikke vilde vælge noget andet Land dertil end Tydskland. Man kan i Wien, Dresden eller endogsaa i Berlin, høre al den gode Musik der er skrevet i denne Verden i Løbet af et halvt Aar og det noblere, bedre og med langt større Kunstsands fra de Udførendes Side end noget andet Sted. Jeg kan ikke opgive det musikalske Standpunkt som jeg staaer paa tilligemed alle de dygtige Musikere herhjemme, og det er Anerkjendelsen af Tysklands store Overlegenhed i musikalsk Henseende.“

Disse ord blev skrevet i sommeren 1864, men Emil Hartmann stod ikke alene med sine synspunkter. Også komponister som August Enna og Paul von Klenau valgte at satse på en karriere i Tyskland. Således blev Ennas operaer foruden i København også opført med succes i bl.a. Berlin, Hamburg, Weimar, Magdeburg og Köln, mens von Klenaus værker næsten udelukkende blev opført i Tyskland. Også den unge Carl Nielsen valgte Tyskland som et af sine rejsemål, da han i 1890 fik tildelt Det Anckerske Legat til en studierejse. På denne tur fik han et overvældende indtryk af Wagners musik, der dog ændrede sig med tiden, men der er ingen tvivl om, at den unge Nielsen var under stærk indflydelse af tysk musikkultur, selv om han senere valgte at gå sine egne veje.

Note

1 Se også Niels Krabbes åbningstale: http://www.paulinerkirche-goettingen.de/wahlverwand_eroeffenrede.htm

2 Oversættelse: „ Du ædle Naumann, Kunzen, Schulz! I alle tiders prydt. Snart, ved de tyske mestre, bliver også dansken dristigere, og dertil musers barn. Dog - det tilstår jeg sagte - er også Kuhlau, endda Weyse, tysk af fødsel. De blev dog hurtigt danske, skønt de er tyske.“

Litteratur

Wahlverwandschaften. Zwei Jahrhunderte musikalischer Wechselwirkungen zwischen Dänemark und Deutschland. Af Anne Ørbæk Jensen, Claus Røllum-Larsen og Inger Sørensen. Red. Niels Krabbe. Kbh.: Det Kongelige Bibliotek, 2004.